

Martin Nodl, *Středověk v nás*. Praha, Argo 2015, 311 s., 60 vyobrazení v textu

Posudek práce předložené k habilitaci

Název knihy sám autor prohlašuje za „provokativní“ (s.12), ale je možné konstatovat, že provokativní je v jistém smyslu především její styl i obsah. Originalita knihy spočívá v tom, že čtenáře nenechá v klidu číst a čerpat poučení, jak bývá u odborných pojednání obvyklé, ale nutí ho neustále se zastavovat, vracet zpátky a trápit mysl otázkami: není autorova úvaha zkratem?, je dostatečně podložená argumentací?, není příliš smělé podsouvat středověkým lidem určitý způsob uvažování? či naopak, je vůbec možné v mentalitě člověka žijícího v zajetí informačních technologií a tzv. sociálních jistot hledat stopu mentality středověkého člověka, jemuž jedinou cestou k pocitu jistoty byla důvěra v Boha? Předdesílám, že tyto otázky autor vnímá, programově je staví do popředí a snaží se s nimi vyrovnat jak bohatou odbornou argumentací, tak metodologicky. Odbornou argumentaci hledá především v bohaté medievalistické produkci západoevropských a střeoevropských historiků a konkrétní fakta získaná z jejich bádání užívá pro svou konstrukci jako výchozí, nikoliv jako ilustrativní. Volí tedy volnější antropologizující přístup, než jaký umožňují konzervativní historické metody.

Martin Nodl je nejen zkušený a respektovaný medievalista s vlastní produkcí, ale též editor nanejvýš kvalitních překladových i tuzemských historických publikací „černé“ a „bílé“ řady nakladatelství Argo. Je pochopitelné, že editorská a redakční práce nad výsledky bádání druhých inspiruje i jeho samého jako badatele. Sotva by se mohl pouštět na tenký led (a v přeložené knize se tak nejednou stává), kdyby mu odborné zakotvení neposkytovala například kolektivní monografie *Člověk českého středověku* (Argo 2002), kterou editoval spolu s Františkem Šmahelem.

Knih, členěná do deseti tematických kapitol, je souborem více či méně doplněných a přepracovaných textů, jež Martin Nodl publikoval časopisecky, uplatnil v konferenčních sbornících nebo přednesl studentům FHS UK v posledních pěti letech (viz Ediční poznámka s. 241-242). Jsou to tedy témata původně spolu vzájemně nesouvisející, pro účel knihy sestavená tak, aby podpořila autorovu hypotézu, že „zůstalo v lidském uvažování a jednání mnoho z onoho zdánlivě zmizelého středověku“ (s. 13), i vyznění celé knihy, že „lepší

než hledat nové cesty je znovuobjevit již jednou nalezené“ (s.240). Nodlovy závěrečné úvahy nad dějinnou zkušeností, nad potřebou hledat sami v sobě dědictví předmoderní doby a znovunalézt středověkou přirozenost vlastní podstaty (lidského chování), ne zcela korespondují s jednotlivými kapitolami. Vždyť právě zrod středověké městské společnosti, městská kultura jako zásadní přínos středověku k civilizačnímu procesu, přinesly první znatelný odklon od „přirozeného života“, jak o něm i Nodl píše. Odklon od výlučné závislosti na rytmickém střídání ročních dob, odklon od závislosti na denním světle (řemeslnické dílny byly uměle osvětlené, i když pramizerně), odklon od závislosti na samozásobitelství a rozvázání přímých pout mezi člověkem a domácími zvířaty. „Přirozený život“ přetrvával v agrární kultuře venkovanů, již samozřejmě tvořili většinu středověké populace, ale právě jim – vzhledem k minimu písemných pramenů – věnuje Martin Nodl v knize málo prostoru. Svě konstrukce staví na faktech z městského, případně šlechtického prostředí.

Problémy, jimž se kapitoly věnují, oscilují k historické sociologii a zároveň obracejí zřetel k dnešku. Kapitola *Dvě tváře středověkého dětství: malý dospělý versus milované dítě se vrací* k diskusím historiků o postavení dětí ve středověku, o vztahu rodičů a dětí, o povaze mateřské lásky a předobrazu dítěte, k němuž směřovala výchova. Nodl metodicky s úspěchem vytěžil zmínky o dětech z hagiografických pramenů. Podnětná a objevná je kapitola *Člověk stárne, čas utíká: dlouhověkost a neosamělé stáří*. Téma, které autor otevřel už před dvaceti lety, zdaleka ještě není vyčerpané pro dobu, kdy se o zodpovědnost podílejí charitativní instituce, korporace a rodina, ale též osobní zodpovědnost jedince za vlastní osud. V kapitole *Manželská svoboda* autor v podstatě řeší dlouhodobé snahy církve (církví) o reglementaci manželských svazků, o podřízenosti tradičně uzavíraných manželství církevním rituálům a církevnímu dohledu, což se zdařilo až zařazením manželství mezi sedm svátostí a zavedením matriční praxe po tridentském koncilu. Čtvrtý lateránský koncil 1215 sice zavedl povinnost církevního požehnání sňatku (třeba dodatečného), ale sňatek sám byl pod pravomocí hlavy rodiny (otce) a jeho platnost zaručena svědectvím přítomných svatebčanů ve smyslu psaných právních smluv i obecně respektovaného obyčejového práva. Tak probíhal například i sňatek Elišky Přemyslovny s Janem Lucemburským. V této souvislosti považuji za poněkud zavádějící termín „tajná manželství“, který M.Nodl používá pro „manželství neuzavíraná před zraky církve“. Současný čtenář by tak snadno mohl

podlehout představě o snaze středověkých manželů vyhnout se manželské vázanosti a získat volnost v sexuálních stycích. Domnívám se, že uzavírat pevné a společností kontrolované sňatky bylo v zájmu širokých rodin i manželů samotných, a to nejen z ekonomických důvodů, ale především kvůli právnímu postavení dětí z manželství vzešlých. V tom je oproti dnešku obrovský rozdíl, neboť děti narozené dnes mimo manželství jsou společensky plnohodnotné a jejich rodiče do manželství nic nenutí. V kapitole *Ekonomie nemoci a milosrdenství ve středověku* pojednává Nodl otázky lékařské péče především o nevléčitelné osoby, dále opatření, jimiž se společnost chránila před dobovými hrozbami nemocí a tok financí na péči i prevenci. V časech povinného všeobecného zdravotního pojištění zůstanou čtenáři některé souvislosti těžko pochopitelné, zato kapitola *Berně, úroky a vyrovnaný rozpočet*, čtenářskou obec jistě osloví. Podobně kapitola *Vítězové a poražení*, která na konkrétním případě Kutné Hory řeší majetkoprávní dopady politických změn a postojů a upozorňuje na analogie v moderních restitucích. Otázku po vzniku a povaze národního cítění, kterou řeší již generace historiků, pojednává kapitola *Národ sobě: ryzí Čechové a moderní nacionalismus*. Těží na jedné straně z autorovy studie o soužití Čechů s Němci v době Karla IV., na druhé straně z knihy Dekret kutnohorský (2010). Prvky moderního nacionalismu nachází autor ve středověkém povědomí o jazykové a kulturní sounáležitosti. Kapitola *„Sahaje vína rozlíš piva“: alkohol a opilství versus ekonomie zisku* vychází z několika starších autorových studií, je čtivá, čtenářsky atraktivní a též její vyústění, tedy poukaz na tendence moderního státu ve zdanění piva, je dobře postaveno. Kapitola *„Kde všechny řeky tekou do kopce“: o pohádkách, kdy ještě nebyly pohádkami* sleduje zpětně původ pohádkových syžetů ve středověké literatuře a exemplech a z koncepce knihy poněkud vybočuje. Naopak poslední kapitola *Strach, ďábel a muka pekelná* uvádí do přímé souvislosti středověkou poslušnost, vynucenou hrozbami muk a trestů, s latentním přetrvávajícím strachem „ze smrti, z umírání, mrtvých těl, z nemoci, z materiálního nedostatku a hladové nouze, strach (em) z živelných katastrof, z násilí a válek...“ (s.238). Osobně se domnívám, že v tomto případě se jedná o antropologické konstanty, nikoliv o přímé dědictví středověku. Tato výhrada se týká i některých dalších jevů, které středověk převzal a tradoval z dob dávnějších. Marrně se také zamýšlím nad tím, koho autor zahrnuje do množiny „nás“: Čechy, Evropany,

současné lidstvo (pro příklady zabíhá až do Číny), konzumenty masové kultury...?

Předností Nodlovy knihy je živý a poutavý styl, který opravdu v očích mnoha čtenářů opraví představu středověku jako doby temné, zaostalé a neradostné, v níž by nechtěli žít. Kniha svědčí nejen o odborné vyzrálosti autora a o jeho schopnosti inspirovat i „provokovat“ k otázkám, ale též o jeho didaktických schopnostech.

Proto **doporučuji**, aby dílo *Středověk v nás* bylo přijato jako vyhovující podklad k habilitačnímu řízení Martina Nodla.

V Praze 15.6.2018

doc. PhDr. Lydia Petráňová, CSc.

Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.